

**ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ МЕТАЗНАКІВ «ТЕРМІН», «ТЕРМІНОЛОГІЯ»,  
«ТЕРМІНОСИСТЕМА»**

*У статті розглянуто варіативність дефініцій понять «термін», «термінологія» та «терміносистема» на матеріалі термінологічного апарату медичної науки. Досліджується процес переходу в загальнолітературну мову термінологічних одиниць, які зберігають етимологію, але використовуються в англомовному та україномовному медичному дискурсах у новому значенні.*

*Ключові слова: термін, термінологія, терміносистема, медичний дискурс, детермінологізація*

*The article deals with the definition variation of the notions «term», «terminology» and «terminological system» based on the material of medical terminology. The process of transferring of terminological units into literary language is investigated. The terminological units preserve their etymology, but are used in English and Ukrainian medical discourses in new meaning.*

*Key words: term, terminology, terminological system, medical discourse, determinologization*

*В статье рассмотрена вариативность дефиниций понятий «термин», «терминология», «терминосистема» на материале терминологического аппарата медицинской науки. Изучается процесс перехода в общелитературный язык терминологических единиц, которые сохраняют свою этимологию, но используются в англоязычном и украиноязычном медицинском дискурсах в новом значении.*

*Ключевые слова: термин, терминология, терминосистема, медицинский дискурс, детерминологизация*

Розвиток національної термінології тісно пов'язаний з розвитком процесу пізнання у відповідній науковій галузі, оскільки мова є засобом збереження, опрацювання та передачі інформації. Термінотворення є завжди осмисленим процесом, терміни виникають, утворюються по мірі осмислення їх необхідності.

Науково-технічна революція в сучасному суспільстві приводить до підвищення значення термінології різних наук як засобу отримання та організації наукових знань. Питання інформаційного забезпечення та науково-технічного обміну відіграють ключову роль при термінотворенні. Загальновідомо, що термінологія різних наук, невпинно перебуваючи під впливом процесу інтернаціоналізації, розвивається за участі запозичень з різних живих та «мертвих» мов. Розвиток термінологічної системи медицини на сучасному етапі її існування є відображенням прискороного

прогресу, спеціалізації медичної науки, що створює потребу в значній кількості нових термінів.

Проблеми мови науки розглядали як нагальну ще на початку ХХ сторіччя Вінокур Г. О., Климовицький Я. А., Лотте Д. С., Реформатський О. О. За останні роки робота над дослідженням термінології набула надзвичайного розмаху. Велика кількість вітчизняних (Ветошук В. І., Головка І. М., Д'яков А. С., Зарицький М. С., Кияк Т. Р., Петрух Л. І., Топоров Г. Н.) та зарубіжних (Апресян Ю.Д., Лейчик В. М., Суперанська А. В., Татаринів В. А., Heringer H., Fleischer W., Schmidt V.) спеціалістів займаються систематизацією, стандартизацією термінології, підготовкою спеціалізованих словників, зокрема і проблемою визначення самого поняття термін.

**Актуальність** роботи зумовлена загальнонауковою спрямованістю лінгвістичних студій на комплексне вивчення особливостей структурної та семантичної організації терміносистеми, способів її організації та саморегуляції у процесі еволюції та інволюції.

**Мета** дослідження полягає у розкритті особливостей визначення понять «термін», «термінологія» та «терміносистема» на матеріалі їх використання в медицині. Поставлена мета передбачає розв'язання наступних завдань:

- визначити лінгвістичну природу терміна;
- проаналізувати теоретичні засади щодо функціонування понять «термін», «термінологія» та «терміносистема»;
- з'ясувати особливості функціонування галузевої термінології медицини.

**Об'єктом** дослідження є мовні метазнаки, **предметом** – диференціація метазнаків «термін», «термінологія», «терміносистема». **Матеріалом** дослідження слугує термінологічний апарат медичної науки.

Д'яков А. С. вважає, що поняття термін важко піддається дефінуванню [3, с. 10]. На сьогоднішній день існує велика кількість визначень термінів. Таке явище пояснюється тим, що термін представляє об'єкт для цілого ряду наук, і кожна наука намагається виділити в ньому ознаки, які є найбільш істотними з її точки зору.

Згідно з Великим тлумачним словником сучасної української мови, термін (лат. межа, кордон) – слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо [2, с. 1241].

На думку Реформатського О. О., дане визначення об'єднало термінологію, номенклатуру і спеціальну фразеологію, які слід відрізнити. Він відносив до термінів слова спеціальні, обмежені своїм особливим значенням, що намагаються бути однозначними як точне вираження понять та назв речей [10, с. 165].

Представники професійного знання вважають термінами всі слова, які пов'язані з їх професією, не завжди задумуючись про їх системність чи достатнє підґрунтя для термінологізації тих чи інших понять.

Зарицький М. С. вважає терміном ідеалізовану знакову модель певного об'єкта дійсності, який може бути представленим мовнословесною одиницею, словом або словосполученням [4, с. 43].

Ознака знаковості терміна лежить в основі його філософсько-гносеологічного визначення, яке підкреслює, що за допомогою термінів в матеріальній формі закріплюються результати пізнання [6, с. 13].

Лейчик В. М. ділить лінгвістичні визначення терміна на дві групи. У першій терміни розглядаються як особливі слова в лексичному складі мови. У визначеннях другої групи, терміни – це не особливі слова, а тільки слова з особливою функцією [6, с. 13]. На те, що терміни є особливими словами вказував Лотте Д. С., зазначаючи, що їх відмінність від звичайного слова полягає у вираженні чітко фіксованого поняття, а також стислості та моносемантичності. [8, с. 40]. Однак, Д'яков А.С уточнює, що однозначності слід домагатись у межах однієї терміносфери, адже на рівні кількох субмов явище полісемії є досить розповсюдженим [3, с. 12]. Наприклад, *retractor* – 1) скорочувальний м'яз, 2) ранорозширювач, гачок, ретрактор, 3) відвідний пристрій, 4) пристрій для підтягнення пасків безпеки; *trunk* – 1) стовбур (нерву, мозку, судини, дерева), 2) магістраль (залізнична, телефонна), 3) розмовн. багажник автомобіля, 4) жарг. ніс [1, с. 322, 700].

Зарицький М. С. вважає, що термін як носій поняття є одиницею наукового мислення і має відповідати наступним вимогам:

- 1) співвіднесеність з логіко-понятійною сферою;
- 2) складник замкненої системи;
- 3) однозначність;
- 4) відсутність емоційно-експресивного компонента [4, с. 43].

Вимоги до терміна, що висуває сучасна наука і техніка, на думку Д'якова А. С. та Кияка Т. Р., дещо ширші:

- 1) відповідність правилам та нормам певної мови;
- 2) систематичність;
- 3) властивість дефінітивності;
- 4) незалежність від контексту;
- 5) точність;
- 6) короткість;
- 7) однозначність;
- 8) відсутність синонімії;
- 9) експресивна нейтральність;
- 10) милозвучність терміна [3, с. 12-13].

Всі ці підходи характеризують відсутність чітких та єдиних засад для визначення терміна.

Поряд із цим, функціонують дві назви для позначення сукупності термінів – термінологія та терміносистема.

Термінологія – 1) сукупність термінів якоїсь галузи науки, техніки, мистецтва або всіх термінів даної мови; 2) розділ лексикології, що вивчає терміни [2, 1241]. Наразі наукова дисципліна, яка займається дослідженням

термінологічних мовних одиниць, називається термінознавством.

Виділяючи термінологічний сектор, Реформатський О. О. відмічає, що термінологія – це замкнений словниковий контекст, межі якого обумовлені певною соціальною організацією дійсності. Хоча терміни будь-якої наукової термінології чітко протиставлені загальним словам, слід побоюватись проникнення в термінологію побутових смислів слів [10, с. 165].

Однак, термінологія, з одного боку, замкнена, з іншого – постійно перебуває у взаємовідносинах з повсякденною мовою. Будь-яке повсякденне слово може стати терміном шляхом включення його до спеціалізованого словника за ознакою точної відповідності з певним соціально-організованим явищем дійсності, і навпаки, терміни знаходяться під впливом процесу детермінологізації, засвоєння загальнолітературною мовою спеціальних одиниць.

Суперанська А. В. розкриває поняття «детермінологізації» наступним чином: спеціальна одиниця втрачає свою чітку концептуальність, системність, однозначність і набуває прагматичних якостей, які раніше були відсутні, тобто виникає нове слово з термінологічним значенням, що потребує не дефініції, а тлумачення [9, 133].

Прикладом детермінологізації у медичній галузі є слово *trauma* (*birth trauma, nonpenetrating trauma, hidden trauma, psychic trauma, civilian trauma*), яке розширило своє семантичне поле зі сфери медицини у загальну повсякденну мову, і означає «будь-яке потрясіння»; *to diagnose*, окрім значення «діагностувати хворобу, причини хвороби», має значення «визначати, розпізнавати, констатувати» [1, с. 434].

Детермінологізації підлягав і термін *moron* (гр. *moros* – тупий), що на початку ХХ століття не мав пейоративного забарвлення, а використовувався науковцями для позначення діагнозу інтелектуальної відсталості. Такі медичні терміни як *idiotic* та *imbecile* раніше також вважались у психологічних спілнотах чинними дескрипторами інтелектуальних вад, але наразі психологи відмовляються від їх використання, надаючи перевагу більш політкоректним термінам [11, с. 287].

Тенденція до чіткого розмежування терміна від інших мовних одиниць і до виділення особливих замкнених систем, в яких функціонують терміни, відображається при співвіднесенні понять «термінологія» та «терміносистема». Під терміносистемою розуміють таку сукупність термінів, яка піддана науковому опрацюванню, упорядкуванню шляхом уніфікації, стандартизації [4, с. 43]. Д'яков А. С. та Кияк Т. Р. уточнюють поняття терміносистеми. Термін є невід'ємним елементом системи, якщо під системою розуміти сукупність елементів цілого, між якими існує обов'язковий зв'язок [3, с. 11].

У підтримку диференціації термінології та терміносистеми виступає Лейчик В. М., який зазначає, що сукупності термінів можуть виникати стихійно або свідомо. Стихійно сформовану сукупність термінів

пропонується називати термінологією, а свідомо – терміносистемою [6, с. 107]. Основою терміносистеми є сконструйована та реалізована у знаковій формі система понять або логічна схема. У центрі такої схеми знаходиться ядро – ключове поняття, від якого розходяться інші поняття, що позначають види, ознаки функції, процеси та суміжні об'єкти, між якими існують функціональні, атрибутивні та інші види логічного зв'язку. Однак, подібна логічна схема не є терміносистемою. Для створення повноцінної терміносистеми до логічної схеми потрібно додати дефініції понять, підібрати терміни, що адекватно виражають ці поняття й упорядкувати терміносистему таким чином, щоб кожному терміну відповідало одне поняття [7, с. 97-99].

Слід зазначити, що питання визначення терміна, термінології та терміносистеми є не лише дискусійним, але і відображає динаміку розвитку мови.

У багатьох дослідженнях термінології автори обмежуються аналізом словникових дефініцій, не звертаючи увагу на функціонування терміну в мовленні. Метамова будь-якої науки, її термінологічний апарат знаходяться в діалектичній єдності з загальнолітературною мовою як єдиною поліфункціональною системою, наукова термінологія є однією з підсистем лексичної системи мови.

Сучасну медицину називають однією з найбільш наукоємних галузей знань. Вона інтегрує у природничі науки (біологія, генетика, фізика, хімія) точні науки (математика, економіка, статистика, інформатика), немає жодної галузі знання, яка не була б запитаною у медицині. Тому вважаємо, що при лінгвістичному аналізі термінологічних одиниць центром уваги повинні стати спеціалізовані медичні тексти, адже багато медичних термінів фіксуються не тільки в словниках, а в наукових медичних текстах. Таким чином, вивчення термінології медичних наук як на інтрасистемному рівні, так і на міжсистемному рівні має важливе наукове та практичне значення, адже дозволяє глибше проникнути в сутність даної семантичної категорії, пізнати внутрішні потенції мови, її еволюційні та інволюційні можливості та тенденції.

### **Список літератури**

1. Большой англо-русский словарь: В 2 томах [ред. Гальперин И.Р., Медникова Э.М.]. – М.: Русский язык, 1987. – 1037 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. Бусел В. Т.] – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
3. Д'яков А. С. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. – К.: Вид. дім «КМ Academia», 2000. – 218 с.
4. Зарицький М. С. Актуальні проблеми українського термінознавства: Підручник. / Зарицький М. С. – К.: ІВЦ „Видавництво «Політехніка»”, 2004. – 128 с.

5. Кульпина В. Г. Цивилизационная лингвистика – новый метод современного терминоведения / Кульпина В. Г., Татаринов В. А. // Вестник МГУ. Сер. 19 Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2006. – № 2. – С. 126 – 129.
6. Лейчик В. М. О методах и принципах конструирования терминосистем / Лейчик В. М. // Семантика естественных и искусственных языков в специализированных системах. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1979. – 192 с.
7. Лейчик В. М. Терминоведение: Предмет, методы, структура. Изд. 2-е, испр. и доп. / Лейчик В. М. – М.: КомКнига, 2006. – 256 с.
8. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов / Лотте Д. С. – М.: Наука, 1982. – 160 с.
9. Суперанская А. В. Общая терминология: Терминологическая деятельность / Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. – М.: Рус. яз., 1993. – 243 с.
10. Реформатский А. А. Мысли о терминологии / Реформатский А. А. // Современные проблемы русской терминологии. – М.: Наука, 1986. – С. 163 – 198.
11. The Oxford Dictionary of New Words, ed. By E. Knowles. – Oxford. – New York: Oxford University Press, 1998. – 357 p.

Бібліографічний опис

Плигун О.А. Диференціація метазнаків "Термін". "Термінологія". "Терміносистема" / О.А.Плигун // Германська філологія: збірник наукових праць. - Чернівці: Видавничий дім "РОДОВІД", 2014. - С. 159-162.